

Landbouw in beeld

Inventarisatie van de agrarische sector
Eindrapport scan middengebied

Projectgegevens

Rapportnummer : A219306.023/MWO
Datum rapportage : 31 oktober 2024

Landbouw in beeld

Inventarisatie van de agrarische sector Eindrapport scan middengebied

Opdrachtgever : Gemeente Eijsden-Margraten, de heer J. Mertens
Landbouw in beeld middengebied Zuid-Limburg

Contactpersonen Aelmans : ing. A.A.M. (Adrie) van Oerle / ing. N. (Nils) Huisinga

Opstellers rapportage : ing. M.A.L.L. (Marijn) Wolters / ing. G.A.B. (Gerben)
Hoogeveen / ing. M.M.A. (Marita) Kreuels

Aelmans Agrarische Advisering
is een handelsnaam van Triple A Adviseurs BV

Kerkstraat 2
6095 BE Baexem
0475 459 260

info@aelmans.com
www.aelmans.com

REGISTER ■
BELASTING ■
ADVISEURS ■

vab ■■

Op onze dienstverlening zijn de algemene voorwaarden van Triple A Adviseurs BV van toepassing die u vindt op www.aelmans.com. Triple A Adviseurs BV h.o. Aelmans Agrarische Advisering is inschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 14048217.

Dit rapport is opgesteld in opdracht, is vertrouwelijk en mag niet worden gedupliceerd of aan derden openbaar worden gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever. Alleen aan het volledige originele document kunnen rechten worden ontleend door de opdrachtgever. Derden (met uitzondering van bevoegde gezagen) kunnen geen rechten ontleen aan dit rapport.

Aelmans Agrarische Advisering is niet aansprakelijk voor schade die direct dan wel indirect voortvloeit uit conclusies, aannames en/of aanbevelingen die vermeld staan in dit rapport. Aelmans Agrarische Advisering is niet aansprakelijk voor mogelijke beslissingen die de opdrachtgever naar aanleiding van dit rapport zelf neemt.

Inhoudsopgave

1	Aanleiding.....	2
2	Opzet onderzoek	3
2.1	Werkwijze	3
2.2	Beschrijving resultaat/eindproducten.....	4
2.3	Deelname/Respondenten	4
2.4	Deelnemers scan middengebied (keukentafelgesprekken)	5
2.5	Planning en uitvoering.....	6
2.6	Analyse	6
3	Landbouw in beeld	8
3.1	Agrarische bedrijven in het middengebied	8
3.2	Ondernemer en onderneming.....	8
3.3	Bedrijf en Bedrijfsvoering	13
3.4	Maatschappelijke thema's.....	15
4	Analyse	17
4.1	Bedrijfssoort	17
4.2	Neventak.....	18
4.3	Economische omvang.....	18
4.4	Ondernemer	19
4.5	Bedrijfstype.....	20
4.6	Toekomststrategie.....	20
5	Relatie met de gemeente	22
6	Conclusies totale middengebied	24
7	Aanbevelingen	26

1 Aanleiding

In 2021 hebben acht gemeenten in Zuid-Limburg het strategisch actieplan Middengebied Zuid-Limburg, 'Van groen hart tot groene long' vastgesteld. Met als conclusie: *"Een duurzame transitie van de landbouw is een van de grootste maatschappelijke opgaven en essentieel om de unieke waarden van het Middengebied/Heuvelland te behouden, te beheren en te ontwikkelen"*. De gemeenten geven in hun uitvraag¹ aan dat *'de agrarische sector weliswaar niet de enige eigenaar/beheerder van het landschap is maar wel een heel belangrijke sector. Anders boeren is volgens hen noodzaak maar ook een kans'*.

In het strategisch actieplan Middengebied Zuid-Limburg staat als ambitie voor landschap en landbouw in het middengebied: *"De landbouw in het middengebied moet zich vernieuwen in nieuwe uitdagende richtingen: kleinschaligheid, klimaatadaptie, precisielandbouw, korte afzetlijnen. Voorzie de stad van voedsel, wordt beschermvrouw van het zo unieke landschap en je zult er voor beloond worden. De nationale landbouwtransitie moet in Zuid-Limburg een unieke Middengebied signatuur krijgen. Agrariërs als duurzaamheidsgids in een omgeving die streeft naar zelfvoorziening wat streekproducten betreft en korte ketens."*

In het Uitvoeringsprogramma Middengebied is als één van de opgaven opgenomen de vitaliteit van (agrarische) bedrijven te onderzoeken en de overstijgende ontwikkelmogelijkheden te bepalen met oog voor individuele belangen en het totaalbelang; waarbij rekening wordt gehouden met onder andere meer investeringskracht, financieringsvraagstukken, het belang van een locatie voor het landschap, kleinschaligheid en de relatie met toerisme, energietransitie en klimaatopgaven.

De eerste stap die de acht Middengebied gemeenten² gezamenlijk willen nemen is een inventarisatie en analyse van de huidige agrarische sector binnen het gebied. In gemeente Eijsden-Margraten heeft eerder (2018) een vergelijkbaar project plaatsgevonden. Aelmans Agrarische Advisering heeft in 2021 na inschrijving de opdracht gekregen deze inventarisatie uit te voeren voor het gehele Middengebied.

¹ Uitvraag 'Scan agrarische bouwkavels Middengebied Zuid-Limburg', 27 september 2021.

² Het project 'Landbouw in beeld' wordt na Eijsden-Margraten (2018) nu uitgevoerd voor de gemeenten Eijsden-Margraten (2), Beekdaelen, Stein, Simpelveld, Vaals, Voerendaal en Gulpen-Wittert en Valkenburg a/d Geul (2021).

2 Opzet onderzoek

2.1 Werkwijze

In deze paragraaf beschrijven wij onze werkwijze en de resultaten/eindproducten.

Vorbereiding inventarisatie:

- Met een bureaustudie verzamelden wij voor alle benoemde agrarische locaties in de desbetreffende gemeente informatie. Deze informatie komt uit openbare bronnen en is daardoor niet privacygevoelig. In een document (concept beeldrapport) is staan deze gegevens beschreven per agrarische locatie. De documenten en de onderliggende kaarten (opgebouwd uit gis-bestanden) zijn ook beschikbaar voor de gemeenten.
- Samen met de gemeenten zijn afspraken gemaakt over de onderwerpen die in de keukentafelgesprekken aan de orde komen. Dit is vertaald in een digitale vragenlijst.

Inventarisatie:

- Alle eigenaren van agrarische kavels (bouwvlak), hierna 'agrarische ondernemers', hebben een uitnodiging (brief) met de aankondiging van de scan/het onderzoek ontvangen van de eigen gemeente, met hierbij een begeleidend schrijven 'Landbouw als drager van een uniek landschap'. In het begeleidend schrijven wordt aangegeven dat de ondernemer zich op vrijwillige basis aan kan melden voor een individueel (keukentafel) gesprek.
- De agrarische ondernemers zijn daarna telefonisch benaderd door Aelmans Agrarische Advisering voor het maken van een afspraak.
- Vervolgens heeft er een keukentafelgesprek (op locatie) plaatsgevonden met de agrarisch ondernemer(s). De gesprekken zijn uitgevoerd door een deskundig adviseur met behulp van een gestructureerde digitale vragenlijst met ca. 100 vragen per bedrijf.
- Het betreft een kwantitatief onderzoek met ruimte voor enkele open vragen (kwalitatief). Elke agrarische ondernemer heeft tijdens het gesprek een 1^e opzet voor het beeldrapport ontvangen. Met behulp van het individuele beeldrapport zijn de interviewvragen doorlopen.
- De resultaten van de vragenlijst zijn digitaal verwerkt. Van elk bezoek is een digitaal verslag gemaakt (pdf document) en worden gegevens gestructureerd vastgelegd in de GIS-bestanden, zodat de gemeente die later kan gebruiken.
- Voor elke locatie is een definitief beeldrapport opgesteld, dit rapport wordt aan het einde van het project ook gedeeld met de ondernemer.
- M.b.v. de digitale vragenlijst is een onderliggende database opgebouwd met de resultaten van de inventarisatie (keukentafelgesprekken). Deze gegevens zijn per gemeente toegankelijk gemaakt (Excel-lijsten). Deze Excel-lijsten kunnen desgewenst door gemeenten gebruikt worden voor het vullen van de eigen/gemeentelijke bestanden. Ook zijn de resultaten verwerkt in het beeldrapport per agrarische locatie.

Uitkomsten onderzoek Landbouw in Beeld:

De geïnventariseerde gegevens bieden waardevolle input die zal helpen om de ruimtelijke inhoudelijke vraagstukken van de gemeentes beter te begrijpen en aan te pakken. Naast de feitelijke gegevens, zijn ook een aantal open vragen gesteld door onze adviseurs.

Wij hebben in deze rapportage de vrijheid genomen om op hoofdlijnen kort in te gaan op deze bevindingen. In de conclusie en aanbevelingen worden naast inhoudelijke resultaten ook een aantal procesmatige aandachtspunten beschreven gericht op het verbeteren van de relatie tussen de gemeente ('de overheid') en agrarische ondernemers.

2.2 Beschrijving resultaat/eindproducten

Iedere gemeente ontvangt **een eindrapportage(Onderdeel A)**, met een aantal bijlagen (Onderdelen 1 t/m 7). In de eindrapportage worden de algemene bevindingen handzaam weergegeven per gemeente. Hieronder wordt per onderdeel beschreven welke informatie de bijlage bevat.

Bijlagen in de rapporten per gemeente:

1. Kaart gemeente met agrarische respondenten
2. Toekomstperspectief agrarische bedrijven in de gemeente
3. Onderdeel B: Resultaten per bezocht bedrijf
 - Brief van de gemeente
 - Het begeleidend schrijven 'Landbouw als drager van een uniek landschap'
 - De vragenlijst (pdf) die gebruikt is bij het keukentafelgesprek
 - De toelichting op het beeldrapport (1 A4, pdf)
4. Onderdeel C: Data (Excel-bestand)
5. Onderdeel D: Overzichtskaarten per bedrijf
 - Kaart met bestemming van de locatie
 - Kaart met kernkwaliteiten cultuurhistorie
 - Kaart met kernkwaliteiten groen karakter
 - Kaart met kernkwaliteit open – besloten
 - Kaart met kernkwaliteit reliëf
 - Kaart met de afstand van de locatie tot N2000 gebied
6. Onderdeel E: Bestanden voor gebruik in Google Earth en in een GIS-systeem
7. Adressenlijst onderzoek

2.3 Deelname/Respondenten

Ten behoeve van dit onderzoek zijn in acht gemeenten (inclusief Eijsden-Margraten deel 2) 658 agrarische bedrijven uitgenodigd voor een bedrijfsbezoek. Dit is een hoger aantal dan in eerste instantie door de gezamenlijke gemeenten voorzien was (ca. 537).

In tabel 1 is de verdeling per gemeente in beeld gebracht. Ook is aangegeven hoeveel respondenten er per gemeente zijn en het deelnamepercentage (respondenten).

Gemeente	Basislijst aantal	Respondenten aantal	% Respondenten
Eijsden-Margraten (1)	216	152	70%
Eijsden-Margraten (2)	65	15	23%
Beekdaelen	184	102*	55%**
Stein	39	11	29%
Simpelveld	48	32	67%
Vaals	36	31	86%
Voerendaal	88	32	36%
Gulpen-Witterm	135	81	60%
Valkenburg a/d Geul	65	24	37%
Totaal aantal inventarisaties	660	327	50%

Tabel 1 Overzicht deelnemers per gemeente

* Er zijn 104 respondenten in de gemeente Beekdaelen. Eén ondernemer (met 2 locaties) heeft aangegeven dat hij zijn gegevens niet wil delen met de gemeente. Totaal respondenten is: 102 (55%)

** Naar aanleiding van de belijst zijn de locaties die geen agrarische activiteiten meer hebben uit de lijst gehaald, dit is aan de orde bij 17 adressen. Hierna resteerden er nog 167 adressen in de basislijst waarvan, 102 deelgenomen hebben. Dit resulteerde in een deelname van 61%.

2.4 Deelnemers scan middengebied (keukentafelgesprekken)

- **Aantal adressen:**
 - Het moederbestand van de agrarische bouwkvavels omvat 660 adressen.
- **Aantal keukentafelgesprekken:**
 - Totaal zijn 327 bedrijven bezocht. Dit is 50%.
 - De bezoeken hebben zowel overdag als in de avond plaatsgevonden.
- **Sfeer:**
 - De gesprekken zijn in een goede sfeer verlopen.
- **Niet-deelnemers:**
 - De categorie 'niet bereid tot een gesprek' betreft de eigenaren van 333 agrarische kvavels.
 - De redenen om geen gesprek aan te gaan zijn divers. Regelmatig genoemd zijn negatieve houding richting gemeente en bedrijfsbeëindiging. In de categorie 'Niet Bereikbaar' bevinden zich tevens de eigenaren die geen interesse of geen tijd hadden.
 - De niet bezochte bedrijven zijn in te delen in drie categorieën:
 - Wel telefonisch gesproken maar ondernemer had er geen tijd voor. Oorzaak was veelal drukte vanwege oogstwerkzaamheden of andere bedrijfswerkzaamheden.
 - Wel telefonisch gesproken maar niet bereid tot een gesprek. Ondernemer zag het nut niet of ten principale niet bereid.

- Niet gesproken: geen telefoonnummer bekend of niet gereageerd op bijvoorbeeld voicemail. Na drie pogingen zijn we gestopt. Rond etenstijd (tussen 17.00 en 19.00 uur) bleek overigens de beste periode om afspraken te maken.

2.5 Planning en uitvoering

Het project is opgestart in 2022, in dit jaar hebben ook de eerste gesprekken plaatsgevonden.

De uitvoering van de keukentafelgesprekken heeft plaats gevonden in de periode van oktober 2022 - augustus 2024. Nadat het keukentafelgesprek heeft plaatsgevonden, is per respondent een beeldrapport opgesteld. Het beeldrapport is toegestuurd aan de respondenten in september 2024, voor oplevering van het eindrapport aan de gemeente.

Aelmans Agrarische Advisering heeft de informatie (data) die verkregen is uit de keukentafelgesprekken geanalyseerd. De resultaten van de data-analyse, conclusies en aanbevelingen van het project 'Landbouw in Beeld' voor het gehele middengebied zijn opgenomen in dit eindrapport.

2.6 Analyse

De informatie die verkregen is uit de keukentafelgesprekken hebben we geanalyseerd op basis van drie thema's: Ondernemer & Onderneming, Bedrijf & Bedrijfsvoering en Toekomst. (zie figuur 1) Deze thema's corresponderen met de wijze waarop het onderzoek opgezet is en met de vragenlijst die gebruikt is bij de keukentafelgesprekken.

Het doel van dit project is dat iedere opdrachtgever (per gemeente) een aantal bestanden ontvangt met de gegevens die verkregen zijn uit de keukentafelgesprekken. Met de gegevens kunnen een veelheid aan analyses gemaakt worden. Elke gemeente kan hier naar eigen wens verdere invulling aan geven.

LANDBOUW IN BEELD

Ondernemer & Onderneming	Bedrijf & Bedrijfsvoering	Toekomst
- De ondernemer - Meewerkende gezinsleden/medewerkers - Onderneming - Strategie	- Omvang bedrijf (bouwvlak, ha) - Onderhoudsstaat - Ligging - Ruimte voor ontwikkeling	- Toekomstvisie - Relevantie actuele maatschappelijke thema's (zoals verduurzamen, landschap- en natuurbeheer, samenwerking in de markt e.a.)
Vraag 15, 16, 68 t/m 82	Vraag 18 t/m 67, 83 t/m 93	Vraag 94 t/m 102
Algemene kenmerken & NAW gegevens: Vraag 1 t/m 14, 103		

Figuur 1 Indeling onderzoek Landbouw in beeld

Ter ondersteuning van het maken van analyses zijn de vragen per thema in kaart gebracht. Verder is aangegeven welke vragen uit het keukentafelgesprek (vraagnummer) betrekking hebben op elk thema. De kenschets van de agrarische sector is opgenomen bij het thema 'Ondernemer & Onderneming'. De kavelgrootte, indeling en mate van de bebouwing komt terug bij het thema 'Bedrijf en Bedrijfsvoering'. De aandacht voor verduurzaming, landschap- en natuurbeheer wordt benoemd bij het thema 'Toekomst'.

3 Landbouw in beeld

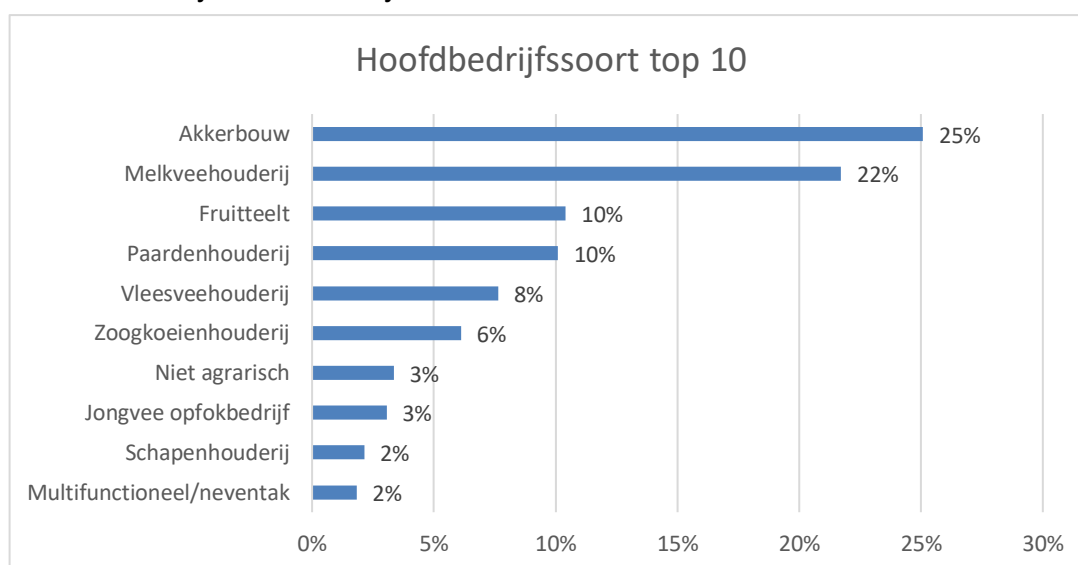
3.1 Agrarische bedrijven in het middengebied

Het onderzoek Landbouw in Beeld in het middengebied heeft betrekking op in totaal 327 agrarische bedrijven (respondenten). In deze paragraaf worden de belangrijkste kenmerken beschreven van de agrarische bedrijven in het middengebied. Van elke gemeente is een kaart met hierop de agrarische bedrijven zoals deze aangeleverd zijn door de gemeente met een aanduiding welke locaties deelgenomen hebben aan het onderzoek Landbouw in Beeld.

3.2 Ondernemer en onderneming

In deze paragraaf worden de belangrijkste kenmerken beschreven van de ondernemer en van de onderneming. Ook wordt aangegeven of er bijvoorbeeld sprake is van meewerkende gezinsleden en/of medewerkers.

3.2.1 Het aantal bedrijven en de bedrijfssoort

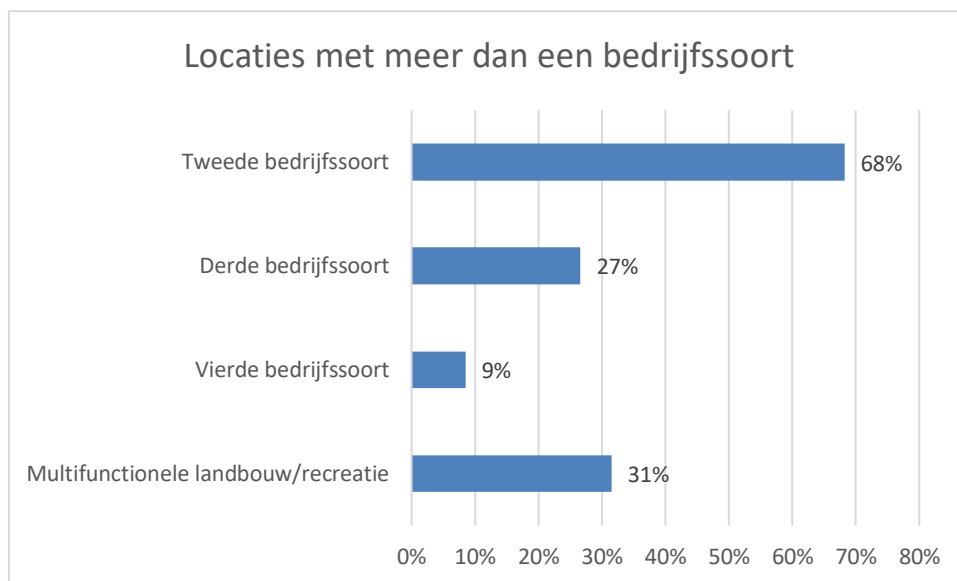

Figuur 2 Hoofdbedrijfssoort top 10

In figuur 2 worden de meest voorkomende hoofdbedrijfssoorten per locatie weergegeven. Bij de bepaling van de hoofdbedrijfssoort per locatie is uitsluitend gekeken naar de agrarische tak van het bedrijf. Wanneer de hoofdbedrijfssoort niet agrarisch is of niet agrarisch aanverwant, is deze aangegeven als niet agrarisch.

Het merendeel van de onderzochte bedrijven heeft akkerbouw (25%) als hoofdtak, gevolgd door de melkveehouderij (22%), daarna fruitteelt en paardenhouderij met ieder 10%. Onder de categorie multifunctioneel/neventak vallen bedrijven die bijvoorbeeld boerderijverkoop, horeca of campingfaciliteiten als hoofdinkomen/corebusiness hebben. Hiernaast hebben deze ook nog een agrarische tak.

3.2.2 Neventakken op het agrarisch bedrijf (diversiteit)

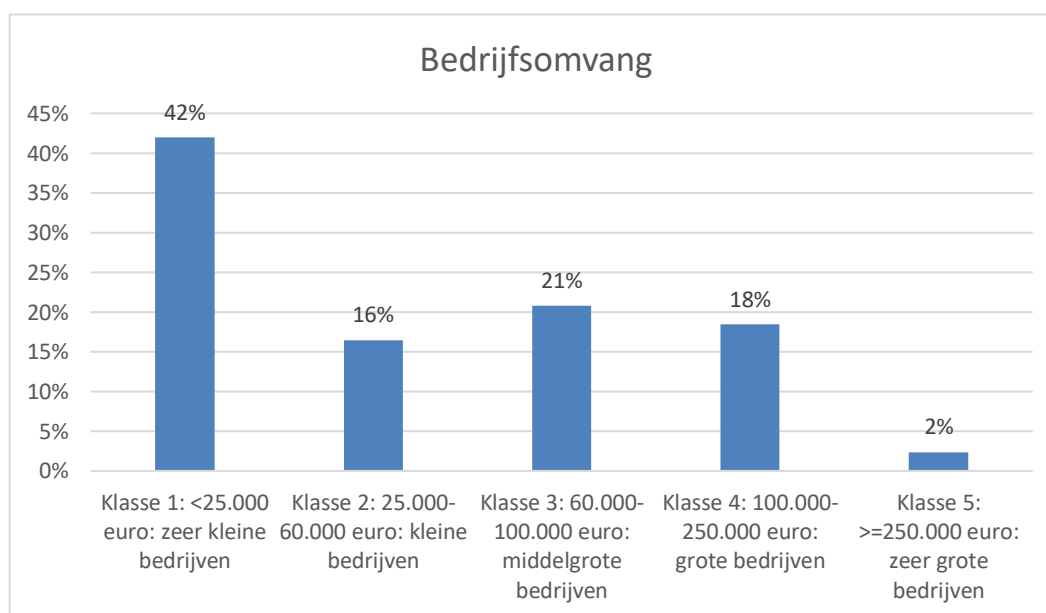

Figuur 3 Bedrijfssoorten/neventakken

In het middengebied heeft 68% van de agrarische bedrijven naast de hoofdbedrijfssoort ook een neventak, 27% van de bedrijven heeft zelfs een tweede neventak (derde bedrijfssoort). Daarnaast is onderzocht hoeveel bedrijven verbredingsactiviteiten aanbieden, zoals bijvoorbeeld boerderijverkoop, horeca of campingfaciliteiten. Van de agrarische bedrijven in het middengebied doet 31% ook aan multifunctionele landbouw en/of recreatie als neventak.

3.2.3 Economische omvang agrarische bedrijven (NSO-typing)

In totaal hebben 255 agrarische bedrijven, van de 327 onderzochte locaties, voldoende gegevens aangeleverd om de economische omvang te kunnen bepalen. Dit is 68% van de deelnemende bedrijven. Deze gegevens zijn hieronder verder uitgewerkt. Voor de overige locaties is dit niet het geval, Deze bedrijven zijn op dit onderdeel buiten beschouwing gelaten.

Figuur 4 Bedrijfsomvang volgens NSO-typing

Figuur 4 toont de bedrijfsomvang volgens de NSO-typering, uitgevoerd met de SO-rekentool van Wageningen Universiteit³. Volgens deze typering zijn de meeste bedrijven in het middengebied zeer kleine bedrijven (42%). In de bovenste figuur valt op dat meer dan de helft van de bedrijven (58%) in de eerste of tweede klasse zeer klein en klein bedrijf valt. In tabel 2 wordt de gemiddelde SO en SVC weergegeven.

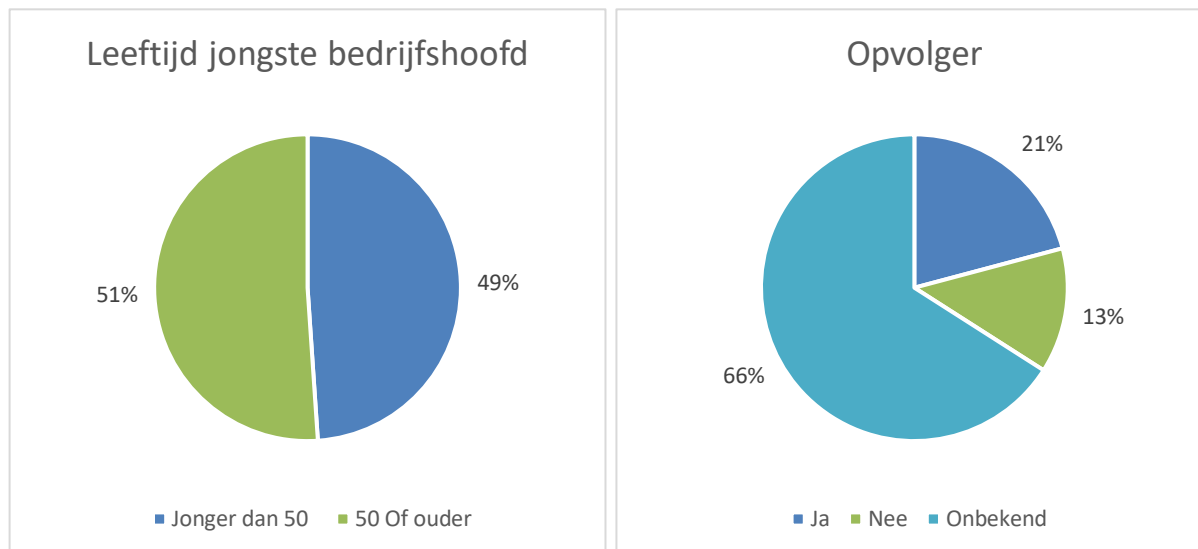
Bedrijfsomvang (NSO typering)	
Gemiddelde Standaardopbrengst (SO)	€ 263.725
Gemiddelde Standaardverdien capaciteit (SVC)	€ 62.541

Tabel 2 Gemiddelde economische waarde

In de berekening van de NSO-typering met de bijbehorende economische omvang, is voor enkele sectoren en producten/dieren/diensten landelijk geen norm opgesteld. Zo is er bijvoorbeeld geen norm voor multifunctionele landbouw (activiteiten divers), loonwerk en de paardenhouderij. Dit betekent dat deze activiteiten zonder norm ook niet meegenomen kunnen worden in het berekenen van de bedrijfsomvang en zijn daarmee ook niet meegenomen in de berekening (figuur 4 en tabel 2). Dit kan leiden tot een vertekend beeld.

³ Agrarische bedrijven verschillen onderling sterk in bedrijfsopzet. Om bedrijven toch te kunnen indelen in homogene groepen, is de NSO-typering in gebruik. Daarbij worden economische normen gebruikt: de Standaardopbrengst (SO). Bron: <https://www.wur.nl/nl/onderzoek-resultaten/onderzoeksinstituten/economic-research/over-ons/data-modellen-en-tools/bedrijfsomvang-en-type.htm>

3.2.4 Ondernemer

Figuur 5: Diagrammen over de ondernemer

Bij het onderdeel leeftijd van het bedrijfshoofd is gerekend met twee categorieën: jonger dan 50 jaar en ouder dan 50 jaar. Uit de analyse blijkt dat 49% van de onderzochte locaties een bedrijfshoofd heeft dat jonger is dan 50 jaar. Meer dan de helft van de locaties (54%) heeft meer dan één bedrijfshoofd, vaak in de vorm van een partner, broer of zus. Daarnaast weet 21% van de bedrijven al zeker dat er een opvolger is, terwijl bij de grootste groep (79%) de opvolging nog onbekend is.

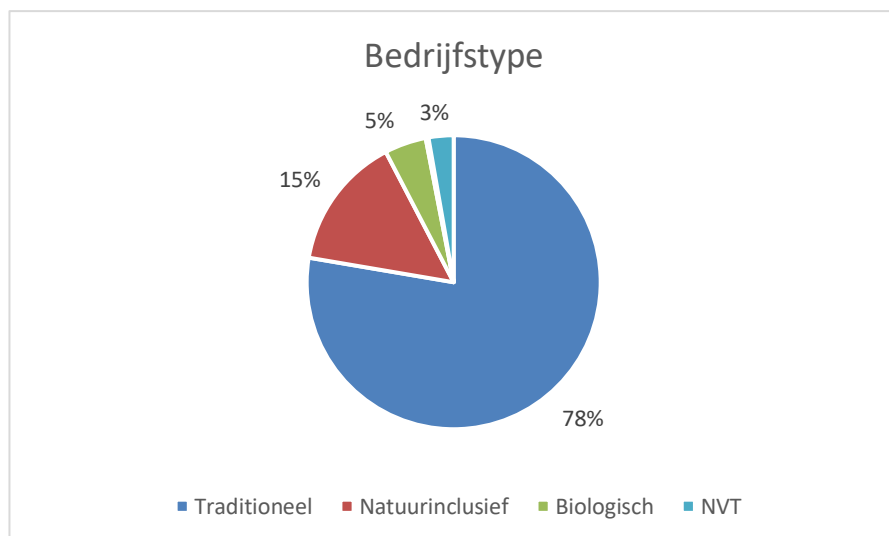
3.2.5 Meewerkende gezinsleden/medewerkers

	Aantal antwoord 'ja' in procenten	Gemiddeld aantal uren per week
Zijn er meewerkende gezinsleden?	60%	33
Zijn er medewerkers actief?	25%	153

Tabel 3 Meewerkende gezinsleden en medewerkers gemiddeldes

Uit tabel 3 blijkt dat op 60% van de agrarische bedrijven gezinsleden meewerken in het bedrijf. Deze geven aan gemiddeld 33 uur per week mee te werken. Slechts 25% van de bedrijven heeft medewerkers in dienst. De gemiddelde arbeidsuren door medewerkers betreft 153 uur.

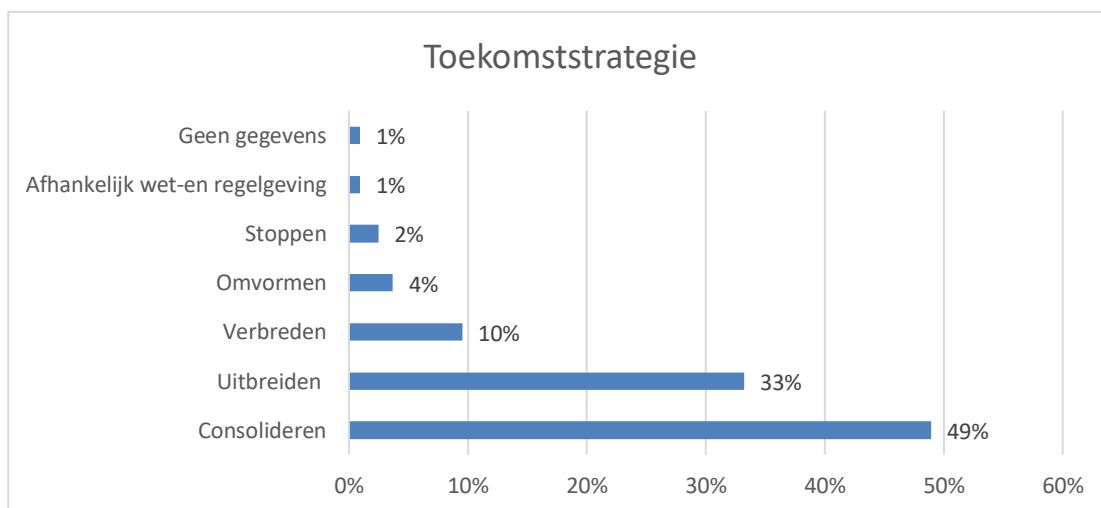
3.2.6 Het bedrijfstype

Figuur 6 Bedrijfstype

78% van de agrarische ondernemingen in het middengebied exploiteren een 'gangbaar bedrijf' met een traditionele bedrijfsvoering. 15% heeft een natuurinclusieve bedrijfsvoering en 5% is volledig biologisch (SKAL-gecertificeerd). Voor de natuurinclusieve bedrijfsvoering geldt dat hier geen officieel certificaat of keurmerk aan verbonden is, de ondernemer vindt in deze gevallen zelf dat hij of zij natuurinclusief is. Dit zijn dus geen harde cijfers.

3.2.7 Strategie

Figuur 7 Toekomst strategie

De meeste ondernemers (49%) kiezen ervoor om het bedrijf voort te zetten zoals ze dat nu doen (consolideren). Deze bedrijven zijn wel in ontwikkeling en vooral gericht op 'het blijven optimaliseren van de bestaande bedrijfsvoering'. Daarnaast heeft 33% van de ondernemers plannen om het bedrijf verder uit te breiden naar de toekomst. Vervolgens denkt 10% van de ondernemers aan het verbreden van het bedrijf, dit houdt in dat ze er een nieuwe bedrijfssoort aan toe willen voegen. Dit kan een multifunctionele tak of een agrarische tak zijn. In totaal denkt 4% van de ondernemers aan het omvormen van hun bedrijf naar een andere hoofdbedrijfssoort. Slechts 2% van de ondernemers geeft aan het bedrijf volledig te willen beëindigen.

3.3 Bedrijf en Bedrijfsvoering

3.3.1 Omvang bedrijfslocatie

	Klasse indeling (m ²)	Aantal (N=327)	Oppervlakte (m ²)	Benut (m ²)	Onbenut (m ²)	Percentage benut t.o.v. onbenut
Klein	0 - 5000	192	2.432	1.951	459	82%
Middel	5001 - 10000	92	6.932	4.857	2.058	71%
Groot	>10001	43	16.571	9.289	4.391	67%
Gemiddeld			5.557	3.733	1.429	77%

Tabel 4 Omvang agrarische kavels

In dit gedeelte van het onderzoek is de omvang van de agrarische kavels (bouwvlak, m²) per bedrijf in beeld gebracht. In het middengebied hebben 192 (59%) bedrijven een 'klein' bouwvlak (tot 0,5 ha), 92 (28%) bedrijven hebben een 'middelgroot' bouwvlak (0,5 - 1,0 ha) en 43 (13%) bedrijven hebben een 'groter' bouwvlak (meer dan 1,0 ha).

Notabene: Hierbij dient in aanmerking genomen te worden dat deze indeling op omvang relatief is en aansluit bij een gemiddeld beeld voor de regio Zuid-Limburg. Er zijn regio's in Limburg (met bijvoorbeeld een groter aandeel intensieve veehouderij) waar een 'groot' bouwvlak aanzienlijk groter is dan 1,0 ha.

Benutte oppervlak (m²): Dit heeft betrekking op het bebouwde deel van het erf dus de oppervlakte die ingenomen wordt door aanwezige gebouwen zoals de bedrijfswoning, bijgebouwen, stallen, sleufsilo's e.a. en overige verharding.

Onbenut oppervlak (m²): Dit betreft veelal het onverharde gedeelte van het bouwvlak. Het onverharde deel van het bouwvlak is vaak in gebruik als tuin (bij bedrijfswoning), erfbeplanting e.a. 'onbenut' betekent niet dat dit deel van het bouwvlak niet in gebruik is.

De agrarische locaties in het middengebied hebben een bouwvlak (bouwvlak) met een gemiddelde omvang van 0,56 ha waarvan gemiddeld 77% benut wordt voor o.a. bebouwing en verharding.

3.3.2 Erfbeplanting

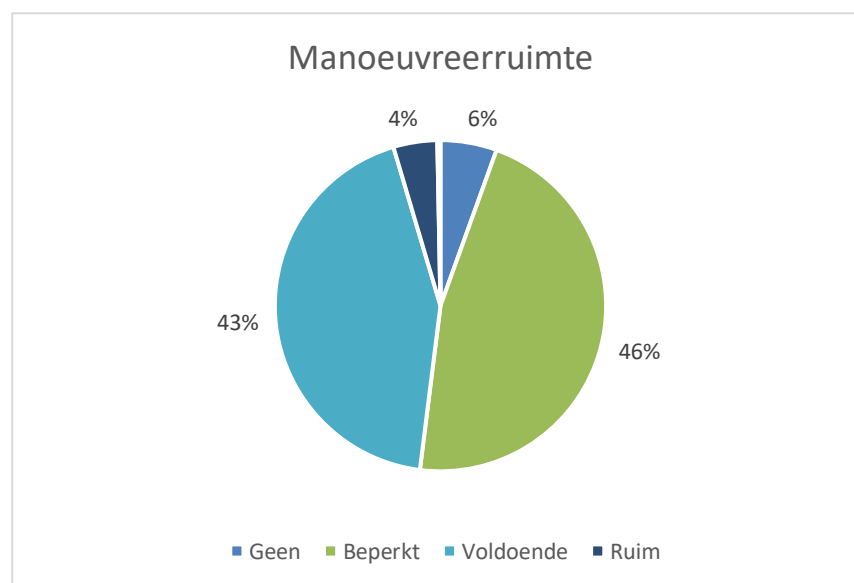
Op alle onderzochte locaties is erfbeplanting aanwezig. Er is in dit onderzoek specifiek gekeken naar de erfbeplanting die is aangelegd als 'omzoming'. Dit betekent dat er een groene inpassing en/of afscheiding gecreëerd is met bomen, struiken en/of andere vormen van beplanting rondom de bedrijfskavel.

Bij 131 agrarische bedrijven (40%) is de erfbeplanting in meer of mindere mate rondom de bouwka-vel aangelegd ('de omzoming' is groter dan 25%). Bij de overige agrarische bedrijven is de erfbeplanting op een andere wijze vormgegeven.

Aantal (n=327)	Percentage omzoming rondom agrarische kavel
195	0-25
35	25-50
46	50-75
50	>75
1	Geen gegevens

Tabel 5 Omzomingspercentage

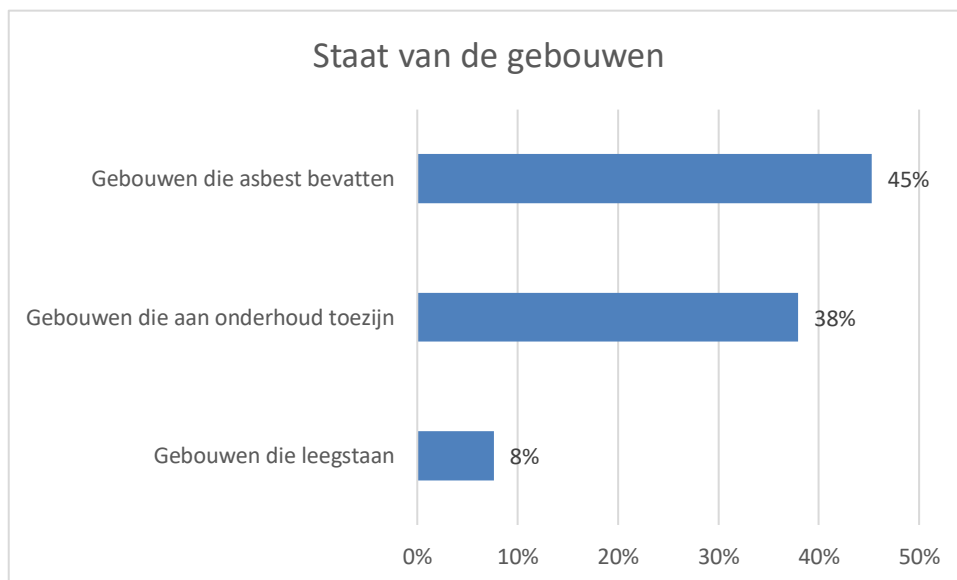
3.3.3 Manoeuvrerruimte

Figuur 8 Manoeuvrerruimte

Met *manoeuvrerruimte* wordt bedoeld de beschikbare ruimte rondom gebouwen en installaties die nodig is voor het veilig en efficiënt verplaatsen van voertuigen en machines. Deze ruimte is essentieel voor het uitvoeren van landbouwactiviteiten, zoals het laden en lossen van goederen, het draaien en parkeren van landbouwvoertuigen en het toegang verlenen tot verschillende delen van het erf zonder obstakels of risico's.

Meer dan de helft (52%) van de agrarische ondernemers geeft aan dat er sprake is van een beperkte manoeuvreerruimte op hun erf. Deze beleving komt overeen met de gemiddelde 'kleine' omvang van de bouwvlakken (0,56 ha). Een beperkte manoeuvreerruimte kan effect hebben op het gebruik van de openbare ruimte.

Figuur 9 Staat van de gebouwen

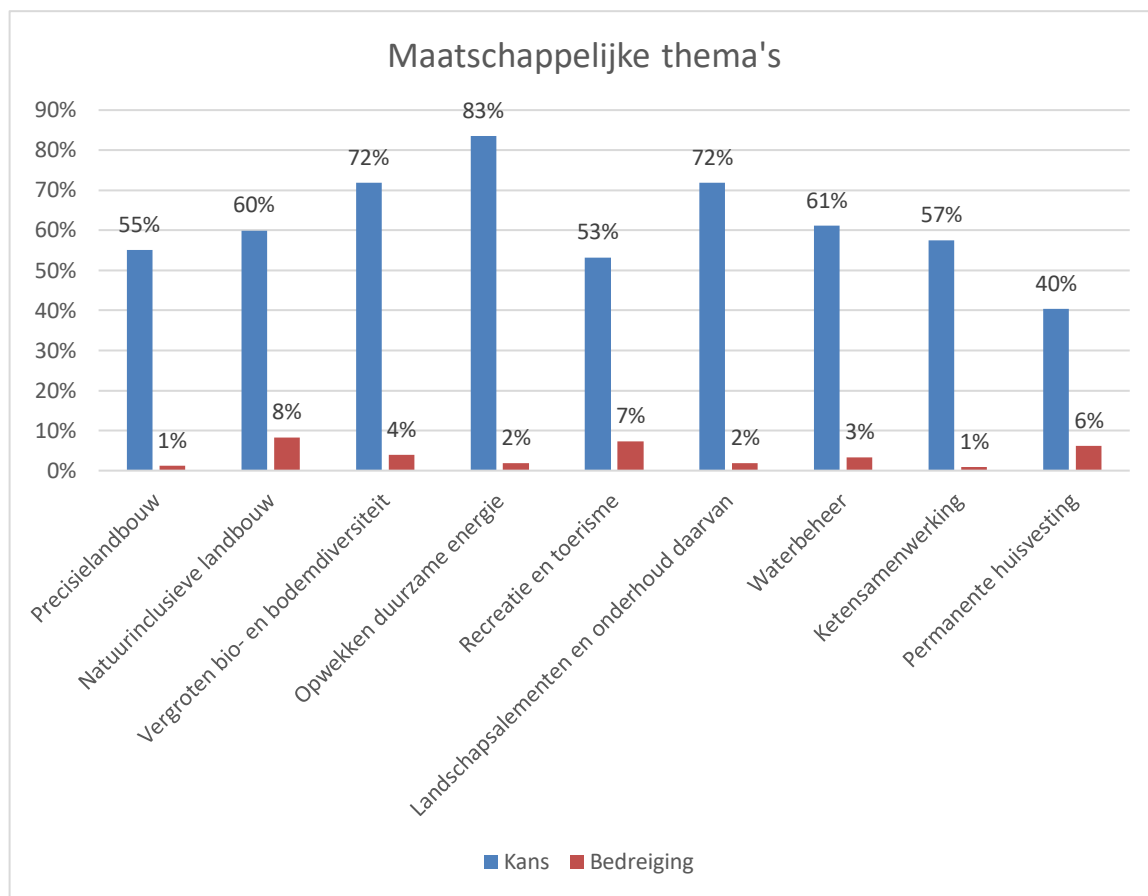
3.3.4 Onderhoudsstaat

Op 45% van de agrarische locaties is nog asbest aanwezig. In totaal heeft 38% van de locaties gebouwen die toe zijn aan onderhoud. Voor een deel zal hierbij sprake zijn van een overlap in de vorm van 'een ouder gebouw met een asbestdak'. Slechts 8% van de locaties heeft gebouwen die leegstaan.

3.4 Maatschappelijke thema's

Uit het onderzoek blijkt dat drie thema's de hoogste scores behalen: opwekken van duurzame energie (83%), landschapselementen en het onderhoud daarvan (71%) en het vergroten van de bio- en bodemdiversiteit (67%). Daarentegen worden precisielandbouw (46%) en recreatie en toerisme (50%) als de minst kansrijke thema's beschouwd. In dit onderdeel is niet meegenomen dat de bedrijven die thema's als kansrijk aangeven, deze activiteiten reeds uitvoeren.

Uit de open vragen blijkt dat veel ondernemers bereid zijn deel te nemen aan duurzaamheidsinitiatieven en open staan voor nieuwe initiatieven, mits deze financieel haalbaar zijn en de gemeente hier dan ook de ruimte voor geeft.

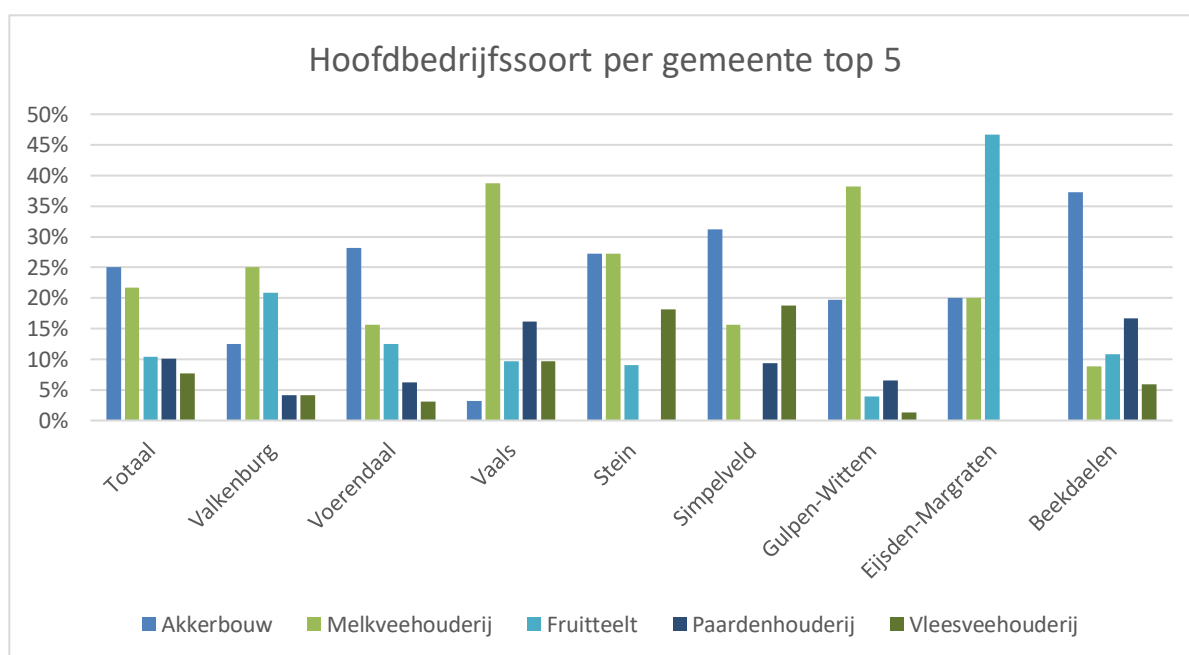

Figuur 10 Maatschappelijke thema's

4 Analyse

In dit hoofdstuk worden de resultaten van negen verschillende rapporten, een voor elke deelnemende gemeente en een overkoepelend rapport, geanalyseerd en met elkaar vergeleken. Op de onderwerpen waar dit relevant is en waar de gegevens beschikbaar zijn, zal ook een link gemaakt worden met het landelijke gemiddelde. Om zo een breder beeld te creëren bij de resultaten van het onderzoek Landbouw in beeld voor het middengebied Zuid-Limburg.

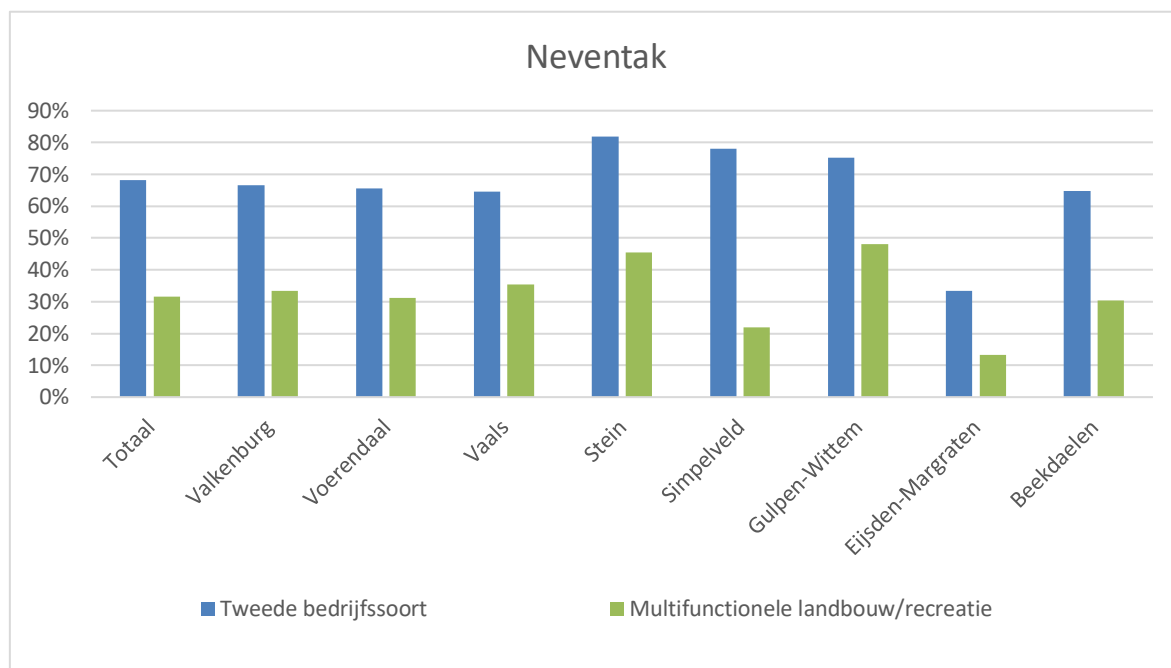
4.1 Bedrijfssoort

Figuur 11 Hoofdbedrijfssoort per gemeente top 5

In figuur 11 worden de in totaal meest voorkomende hoofdbedrijfssoorten weergegeven. Vervolgens wordt per gemeente het aandeel weergegeven van hoeveel procent van de locaties dit als hoofdbedrijfssoort heeft. Hieruit is te herleiden dat in de meeste gemeentes akkerbouw en melkveehouderij de overhand hebben, dit betreft ongeveer de helft. Opmerkelijk is dat in Eijsden-Margraten de fruitteelt goed vertegenwoordigd is ten opzichte van het totaal en de andere gemeentes.

4.2 Neventak

Figuur 12 Bedrijfssoort analyse

In figuur 12 worden twee variabelen weergegeven, het aantal locaties met een tweede bedrijfstak (neventak) en het aantal locaties met een multifunctionele tak. Hier is in beide gevallen duidelijk zichtbaar dat de percentages dicht bij elkaar liggen.

In Nederland heeft ongeveer 40% van de agrarische bedrijven een multifunctionele neventak, zoals blijkt uit recente cijfers van het CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). Anders dan verwacht, ligt het percentage in het middengebied, in de meeste gemeentes, hier onder. In slechts twee gemeentes is dit wel hoger.

4.3 Economische omvang

De gemiddelde economische omvang van een land- en tuinbouwbedrijf in Nederland bedraagt €539.000,-, gemeten in de standaardopbrengst (SO). Het gemiddelde van bedrijven in het Middengebied Zuid-Limburg (€ 263.725) is vergeleken met het landelijk gemiddelde aanzienlijk lager. De gemiddeldes van de verschillende gemeentes liggen dicht bij elkaar.

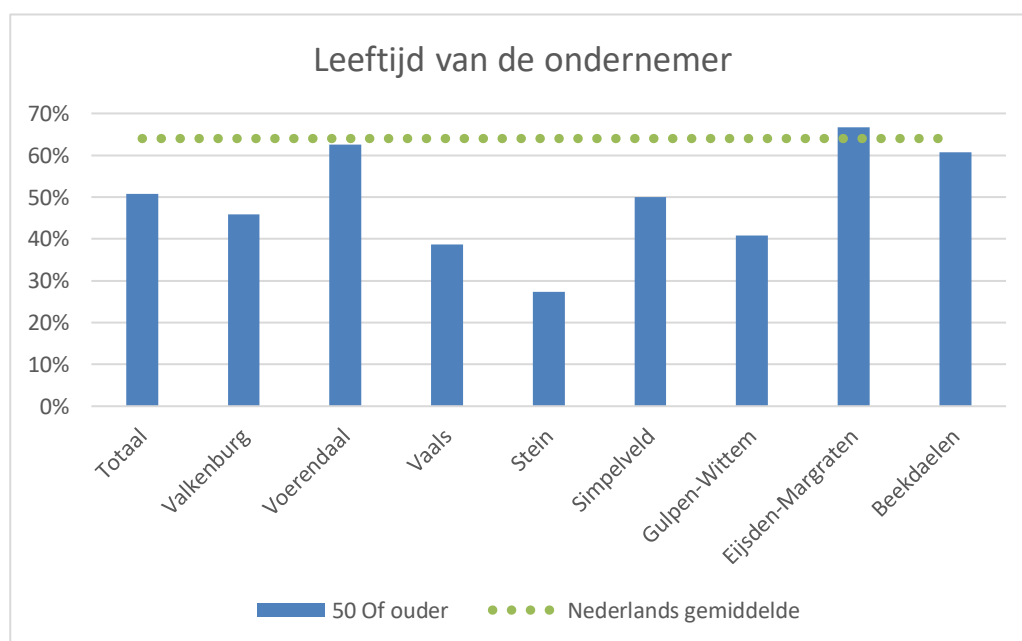
Zoals eerder genoemd in paragraaf 3.2.3, moet hier in acht genomen worden dat de multifunctionele takken, loonwerk en andere aanverwante diensten niet inbegrepen zijn in deze berekeningen, waardoor de gemiddeldes lager uitvallen en een vertekend beeld kunnen creëren. Dit geldt ook voor de landelijke norm, hier zijn de multifunctionele takken ook niet in meegenomen.

Standaard opbrengst	
Landelijk gemiddelde	€ 539.000
Middengebied gemiddelde	€ 263.725
Valkenburg aan de Geul	€ 289.611
Voerendaal	€ 322.566
Vaals	€ 261.809
Stein	€ 288.457
Simpelveld	€ 304.327
Gulpen-Wittern	€ 301.944
Stein	€ 239.497
Beekdaelen	€ 174.885

Tabel 6 Gemiddelde standaardopbrengst

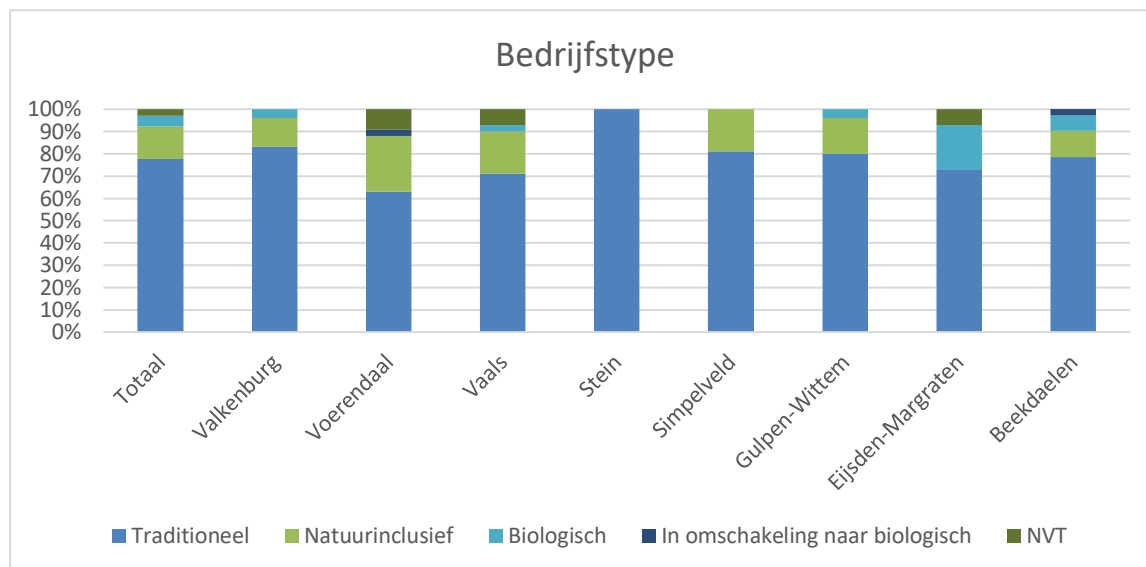
4.4 Ondernemer

Een opvallend punt uit de resultaten is dat de gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden lager ligt dan het landelijk gemiddelde. In Nederland is 64% van de agrarisch ondernemers ouder dan 50 jaar. Over het gehele middengebied ligt dit percentage net rond de helft (51%). Bij enkele gemeentes ligt dit percentage nog lager.

Figuur 13 Gemiddelde leeftijd ondernemer

4.5 Bedrijfstype

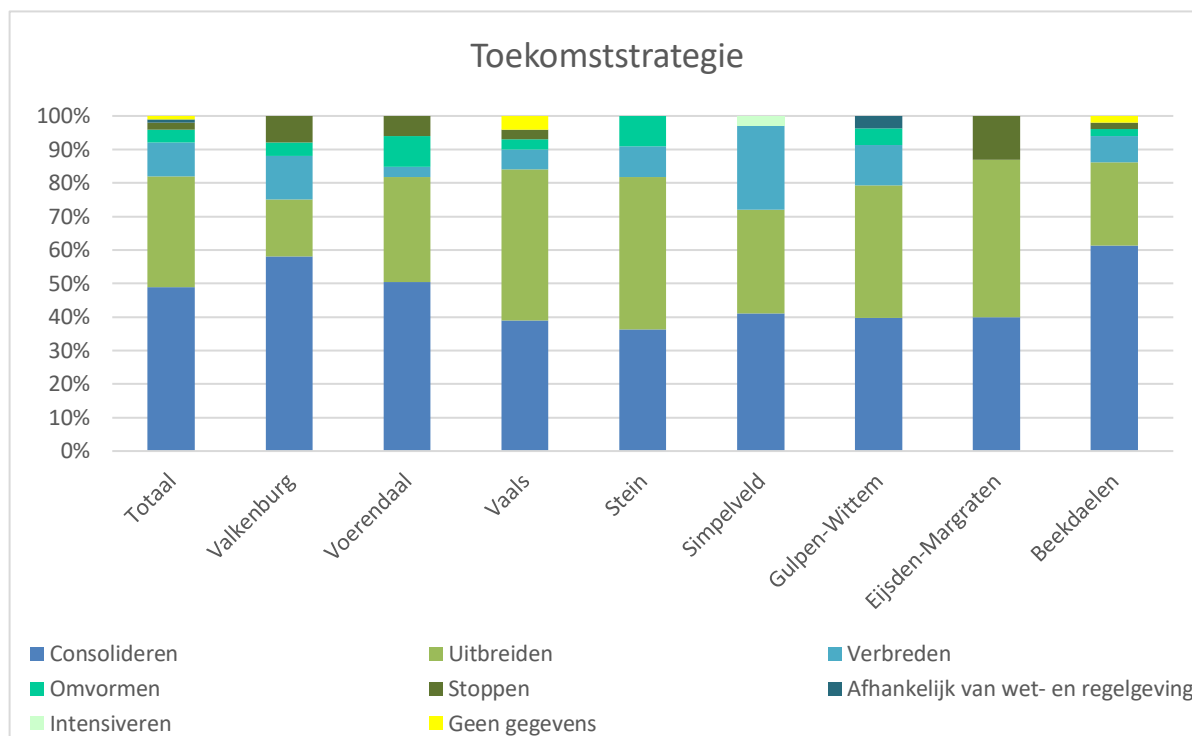
Figuur 14 Bedrijfstype

De meeste ondernemingen in het middengebied zijn traditioneel, dit betekent dat er een gangbare bedrijfsvoering gehanteerd wordt. Voor de natuurinclusieve boeren is er geen maatstaf of keurmerk, deze hebben zelf aangegeven dat zij een natuurinclusieve bedrijfsvoering hanteren.

Van de totale groep hanteert 5% een biologische bedrijfsvoering. De biologische bedrijven zijn officieel SKAL-gecertificeerd. Dit komt overeen met het landelijke gemiddelde, in Nederland is namelijk 4% van de agrarische bedrijven biologisch SKAL-gecertificeerd.

4.6 Toekomststrategie

In figuur 15 op de volgende pagina is meteen duidelijk zichtbaar dat de meeste bedrijven hun onderneming voort willen zetten zoals het nu gaat (consolideren) of willen uitbreiden. Van het totale middengebied ziet 98% de toekomst met vertrouwen tegemoet voor de agrarische sector.

Figuur 15 Toekomststrategie

5 Relatie met de gemeente

In het onderzoek Landbouw in Beeld dat eerder uitgevoerd is in de gemeente Eijsden-Margraten, wordt ingegaan op de relatie met de gemeente (hoofdstuk 5). Er is een sterke overeenkomst met de punten die genoemd zijn door de agrarische ondernemers die deel hebben genomen aan het eerste onderzoek in Eijsden-Margraten. De antwoorden hebben veelal direct of indirect betrekking op 'de relatie met de gemeente'. Hieronder wordt een eerste aanzet gegeven voor een thematisch overzicht. De antwoorden van alle respondenten komen in vrijwel alle opzichten overeen met elkaar. In alle deelnemende gemeentes worden dezelfde uitdagingen aangegeven en dezelfde thema's besproken waar nog ruimte voor verbetering is.

Aandacht voor de agrarische sector in het beleid van een gemeente

Agrarische ondernemers voelen dat hun sector niet voldoende aandacht krijgt bij beleid en vinden dat er meer rekening gehouden moet worden met hun specifieke omstandigheden. Ze pleiten voor betere communicatie met de gemeente, die volgens hen te weinig kennis heeft van de sector. Vooral dit laatste is een punt dat in het grote merendeel van de gesprekken naar voren kwam. Ondernemers waarderen dat de gemeente onderzoek doet en vinden het belangrijk om samen te werken en mee te denken over toekomstig beleid en ontwikkelingen.

Recreatie en toerisme

Multifunctionele landbouw vormt een belangrijke inkomstenbron voor veel agrarische ondernemers, die hierin ook kansen voor de toekomst zien. Zij pleiten ervoor dat de gemeente meer mogelijkheden biedt voor de verbreding van agrarische bedrijven met recreatieve activiteiten. Binnen dit thema moet wel opgemerkt worden dat de recreatie en toerisme activiteiten geen belemmering vormen voor de agrarische werkzaamheden die in de gebieden worden uitgevoerd. Met name de dag- of weekend evenementen die vaak toevallig samenvallen met de pieken in het agrarische werk.

Onderhoud en beheer van het landschap

Het Zuid-Limburgse landschap heeft een sterke aantrekkingskracht voor recreatie en toerisme. Het behoud en goed onderhoud van het karakteristieke agrarische cultuurlandschap wordt als essentieel beschouwd. De agrarische ondernemers geven aan dat zij graag een rol willen vervullen in het onderhouden van het landschap en de bijbehorende landschapselementen. Op dit moment wordt dit vaak door partijen uitgevoerd die niet uit het betreffende gebied komen, vaak zelfs van nog en heel stuk noordelijker. Deze hebben in de meeste gevallen geen kennis van het soort onderhoud dat uitgevoerd dient te worden. En hebben geen inzicht in de kenmerken van het landschap waar rekening mee gehouden dient te worden.

Kwaliteit van de openbare ruimte ('groen van de gemeente')

Ondernemers uiten hun ontevredenheid over het onderhoud van de openbare ruimte in het buitengebied, wat volgens hen aandacht vereist. Goed onderhoud is bepalend voor de aantrekkelijkheid van het buitengebied en het landschap. Wanneer het landschap niet goed onderhouden wordt, heeft dit ook een negatieve uitwerking op de verkeersveiligheid.

Een ander punt dat meermalen genoemd wordt, is het waterbeheer. Hier zou meer aandacht voor moeten komen. Dit is namelijk niet alleen een aandachtspunt voor boeren, dit heeft effect op alle inwoners en bezoekers van de gemeente. Hier zijn volgens vele nog de nodige stappen te maken.

Ruimte voor ontwikkeling vraagt maatwerk

Ondernemers in de agrarische sector hebben het gevoel dat de groei en ontwikkeling van de traditionele landbouw steeds vaker als problematisch wordt gezien door gemeenten en de maatschappij. Zij willen inspelen op marktontwikkelingen, maar ervaren onvoldoende medewerking van de gemeente. Er is volgens hen behoefte aan meer samenwerking en een betere wisselwerking.

Aandacht voor goede ontsluiting in de kernen maar ook in het buitengebied

Ondernemers benadrukken de noodzaak van betere ontsluiting, zowel in de kernen als in het buitengebied. Ook de bereikbaarheid van hun agrarische percelen is geen vanzelfsprekendheid meer. Slecht onderhouden wegen zorgen voor gevaarlijke situaties en geluidsoverlast. Ook onvoldoende groenonderhoud vormt een risico voor de verkeersveiligheid. De groeiende omvang van landbouwvoertuigen vormt een uitdaging, vooral op smalle veldwegen die ook door recreanten worden gebruikt. Dit vraagt om aandacht van de weggebruikers, terwijl anderzijds bij aanpassing en onderhoud van wegen rekening moet worden gehouden met de behoeften van landbouwvoertuigen.

Communicatie en informatie over wijzigingen/onderhoud in het buitengebied

Agrarische ondernemers hechten waarde aan tijdige informatie van de gemeente over (weg)werkzaamheden en het onderhoud van landschapselementen. Dit is vooral van belang wanneer deze maatregelen gevolgen hebben voor recreanten. Dit kan leiden tot gevaarlijke situaties tussen weggebruikers, of wanneer ze samenvallen met drukke periodes van zaaien, poten en oogsten.

6 Conclusies totale middengebied

Veel belangstelling van agrarische ondernemers voor deelname onderzoek

- Er zijn 660 agrarische bedrijven in het middengebied. In totaal hebben 327 van de agrarische bedrijven in het middengebied (50%) deelgenomen aan dit onderzoek.
- Alle respondenten hebben een beeldrapport ontvangen met informatie over hun locatie.

Ondernemer & Onderneming

- Het merendeel van de onderzochte bedrijven heeft akkerbouw (25%) als hoofdtak, gevolgd door de melkveehouderij (22%).
- 68% van de agrarische bedrijven in het middengebied heeft, naast de hoofdbedrijfssoort ook een neventak. 27% van de bedrijven heeft zelfs een tweede neventak (derde bedrijfssoort).
- 31% van de agrarische bedrijven in het middengebied heeft multifunctionele landbouw en/of recreatie.
- Uit de analyse blijkt dat 49% van de onderzochte locaties een bedrijfshoofd heeft dat jonger is dan 50 jaar. Meer dan de helft van de locaties (54%) heeft meer dan één bedrijfshoofd, vaak in de vorm van een partner, broer of zus.
- Slechts 21% van de bedrijven weet al zeker dat er een opvolger is, bij 79% is dat nog onbekend.

Bedrijf & Bedrijfsvoering

- De agrarische bedrijven in het middengebied hebben een bouwkaal (bouwvlak) met een gemiddelde omvang van 0,56 ha, waarvan gemiddeld 77% benut wordt voor o.a. bebouwing en verharding.
- Bij 131 agrarische bedrijven (40%) is het erf omzoomd ('de omzoming' is hoger dan 25%).
- Meer dan de helft (52%) van de agrarische ondernemers geeft aan dat sprake is van een beperkte manoeuvreerruimte op hun erf.
- 45% van de agrarische bedrijven heeft gebouwen waarop nog asbest aanwezig is. 38% van de locaties heeft gebouwen die toe zijn aan onderhoud.

Toekomst

- *Consolideren*: 49% van de agrarische bedrijven in het Middengebied Zuid-Limburg wil het bedrijf bestendigen en/of in aard en omvang behouden zoals het nu is. Deze bedrijven zijn wel in ontwikkeling en ondernemers geven aan dat ze het belangrijk vinden om te blijven optimaliseren en te werken aan een financieel gezond bedrijf.
- *Uitbreiden*: 33% van de agrarische bedrijven hebben plannen om hun bedrijf uit te breiden, hierbij wordt gedacht aan het uitbreiden van de huidige bedrijfssoort.
- *Omvormen*: 4% van de agrarische bedrijven wil het bedrijf omvormen naar een andere bedrijfssoort of een andere bedrijfsvoering.
- *Verbreiden*: 10% van de agrarische bedrijven, willen het bedrijf verbreiden dus een bedrijfssoort toevoegen naast de reeds bestaande activiteiten.
- *Afhankelijk van wet- en regelgeving*: 1% van de respondenten geeft aan een combinatie van bovenstaande voorbeelden toe te passen, hierbij wordt gedacht aan het uitbreiden van de huidige bedrijfsvoering met daarnaast het toevoegen van een extra bedrijfstak toevoegen.

- *Stoppen*: slechts 2% van de ondernemers overweegt te stoppen met hun onderneming.
- *Geen gegevens*: van 1% van de ondervraagden zijn hier geen gegevens van bekend.

Maatschappelijke thema's

- Uit het onderzoek blijkt dat drie thema's de hoogste scores behalen: opwekken van duurzame energie (83%), landschapselementen en het onderhoud daarvan (71%) en het vergroten van de bio- en bodemdiversiteit (67%). Ondernemers zien dit als de meest kansrijke thema's.
- Daarentegen worden precisielandbouw (46%) en recreatie en toerisme (50%) als de minst kansrijke thema's beschouwd.
- Uit de open vragen blijkt dat veel ondernemers bereid zijn deel te nemen aan duurzaamheidsinitiatieven en open staan voor nieuwe initiatieven, mits deze financieel haalbaar zijn en de gemeente hier dan ook de ruimte voor geeft.

7 Aanbevelingen

Hoewel het middengebied Zuid-Limburg uit een achttal verschillende gemeentes bestaat, is er een grote verbindende factor, het buitengebied. Dit verbindt alle kernen van de verschillende gemeentes en is bepalend in de karakteristieke uitstraling van het landschap. Uit de analyse is duidelijk op te maken dat de resultaten van het middengebied en de gemeentes zeer dicht bij elkaar liggen. Het is immers een onderzoek binnen een en dezelfde sector in hetzelfde gebied, het zou juist vrij opvallend en bijzonder zijn als de resultaten van elke afzonderlijke gemeente sterk zouden afwijken van elkaar. Er zijn enkele verklaarbare nuances uit de resultaten op te maken, deze hebben bijna allemaal een economische, geografische, infrastructuur technische of beleidsoorzaak. Zo ligt in Margaten van oudsher de fruitveiling, dit is sterk bevorderend voor de fruitteelt in dit gebied. Dit is ook terug te zien in de hoofdbedrijfssoorten in deze gemeente.

Bij veel ondernemers spelen dezelfde problematieken en uitdagingen, ook richting overheidsinstanties. Veel genoemde thema's hierin zijn het ontbreken van kennis, het ontbreken van een duidelijk aanspreekpunt, langdurige procedures en geen duidelijke communicatie naar de agrariërs. Iedere gemeente zou deze thema's individueel aankunnen pakken, echter biedt dit onderzoek ook kansen voor een langdurige samenwerking in het middengebied. In plaats van 8 keer, per gemeente dus, de kennis over het buitengebied en de agrarische sector te gaan vergroten, kan men ook de handen in een slaan en een gezamenlijk aanpak opzetten.

Wij adviseren de gemeentes actief in gesprek te gaan met de ondernemers in de regio om de ontwikkeling van hun bedrijf (mede als gevolg van de transitie in de landbouw) te bespreken. In Zuid-Limburg zijn al veel bedrijven met een neventak. Om (bestaande) bedrijven perspectief te bieden, bevelen wij aan om het ontwikkelen van neventakken beleidsmatig te faciliteren en voldoende begeleiding te bieden hierin. Daarnaast raden wij aan om bedrijven die zich verder door willen ontwikkelen in de primaire sector hier voldoende kansen voor te bieden. Werk hierbij specifiek, en gebiedsgericht. Het bieden van maatwerk en het kijken naar gebiedsgerichte oplossingen die passen bij de behoeften van individuele ondernemers is van groot belang. Het ontwikkelen van een toekomstvisie in samenwerking met ondernemers is cruciaal, waarbij rekening moet worden gehouden met de ontwikkelingen in de landelijke politiek (het ontbreken van toekomstperspectief), de economische onzekerheden en de druk op de sector. Het ondersteunen van innovaties, zoals duurzame landbouwmethoden en de uitbreiding van neventakken, moet prioriteit krijgen.

Kennisdeling is eveneens van belang; de gezamenlijke database met informatie per gemeente biedt een uitstekende basis hiervoor. Gemeenten kunnen themabijeenkomsten organiseren om specifieke onderwerpen te verkennen en deskundigen uit te nodigen om het proces te ondersteunen. Tot slot dienen gemeenten te investeren in het versterken van de economische positie van agrarische bedrijven, waarbij het behoud en de verbetering van de landschappelijke kwaliteit centraal staan. Door samen met agrarische ondernemers te onderzoeken hoe het buitengebied toekomstbestendig kan worden ingericht, kunnen gemeenten bijdragen aan een duurzame ontwikkeling in het middengebied Zuid-Limburg.